

W krainie dębu i eukaliptusa

W skwarny kwietniowy poranek razem z grupą członków organizacji ekologicznych z całej Europy uczestniczących w spotkaniu organizacji zajmujących się ochroną lasów – Forest Movement Europe przyjechaliśmy po długiej, pełnej wertepów piaszczystej drodze do doliny w środkowej Portugalii, przypominającej trochę afrykańską sawannę. Miejsce, w którym się znaleźliśmy przypominało coś pomiędzy dzikim, nietkniętym ludzką ręką lasem a zapuszczonym sadem. Wśród starych, powykręcanych drzew rosnących w dużym rozproszeniu, występowały niezliczone gatunki kwitnących krzewów i roślin zielnych. Wśród tej kwitnącej gęstwiny uważny obserwator mógł dojrzeć wiele gatunków zwierząt, a cała dolina rozbrzmiewała świergotem ptaków. Pomiedzy żywymi drzewami leżały to tu, to tam wielkie wykroty dębów, odsłaniając czerwoną glebę.

Las korkowy – Montado. Fot. Adam Bohdan

Montado

Po chwili do autokaru, który zatrzymał się w dolince niewyróżniającej się na tle kwietnego krajobrazu, podszedł starszy pan i przedstawił się jako Francisco Garrett, właściciel okolicznych lasów. Byliśmy na terenie jego wielkiego gospodarstwa leśnego, ale nic nie wskazywało do tej pory, że znajdujemy się na terenie prywatnym. W Portugalii niemal zawsze każdy ma prawo wejść do lasu, bez względu na to, czy jest on prywatny, czy nie.

Ekosystem, w którym się znaleźliśmy, nie przypominał niczego, co widzieliśmy wcześniej – był to *montado*, las korkowy. Głównym gatunkiem lasotwórczym jest w nim dąb korkowy *Quercus suber*, z którego kory produkuje się naturalny korek. Gatunek ten dożywa 300 lat i dorasta do 24 metrów, jednak większość drzew, które widzieliśmy była znacznie niższa. Portugalia jest najważniejszym producentem tego surowca – wytwarza ponad 50% korka produkowanego na świecie.

Kupując butelkę z tym znakiem masz pewność, że pomagasz portugalskim lasom. Fot. Adam Bohdan

Lasy korkowe, takie jak ten w Avis, są bardzo ciekawymi ekosystemami. Ich skład gatunkowy został bardzo zmieniony przez człowieka wiele tysięcy lat temu, jednak lasy te mają wiele cech naturalnych, choć w mniej ekologicznych gospodarstwach wycina się stare, nieproduktywne drzewa. Surowcem do wyrobu korka jest kora, ociosywana ręcznie przez wyspecjalizowanych robotników, którzy potrafią przy pomocy specjalnej siekierki ścinać korę, nie uszkadzając przy okazji żywych tkanek drzewa. Dzięki temu kora naturalnie regeneruje się po takim zabiegu i po 9–10 latach może być ponownie zdejmowana. W trakcie ponad dwustuletniego życia dębu korkowego można pozyskać korę nawet kilkanaście razy. Pomiedzy rzadko rozrzuconymi drzewami można też hodować inne gatunki użytecznych roślin, a także zwierzęta, np. dzikie świnie, które całe swoje życie spędzają na świeżym powietrzu (nim zostaną zastrzelone).

Ponieważ gospodarka w lasach korkowych jest tak ekstensywna, są one domem dla wielu rzadkich gatunków roślin i zwierząt, w tym skrajnie zagrożonego rysia iberyjskiego czy egzotycznych dla nas gatunków orłów. Z konarów drzew kora nie jest pozyskiwana, dlatego są one obficie porośnięte porostami. Wiele gatunków fauny i flory jest obecnie związanych wyłącznie z tym rodzajem lasu.

Wizyta w *montado* pozostawiła w nas mieszane uczucia. Na pewno są to miejsca bardzo piękne i różnorodne biologicznie. Podoba nam się wizja ekstensywnej gospodarki opartej na surowcach odnawialnych, prowadzona w zgodzie z tradycją. Imponuje nam też na pewno troska o krajobraz, zwłaszcza z perspektywy kraju nad Wisłą. Z drugiej strony występuje tam właściwie tylko jeden selekcyonowany gatunek drzew, a pomiędzy drzewami pasą się świnie, na które polują pracownicy właściciela ziemi – trudno naszym zdaniem zdefiniować taki las jako naturalny, jednak jako forma leśnictwa z elementami rolnictwa bardzo nam się to miejsce spodobało.

Portugalia jest krajem o największej lesistości w Unii Europejskiej, 38% powierzchni kraju stanowią lasy. Lasy korkowe, będące ostoją różnorodności biologicznej, stanowią 23% z tej puli. Jak się okazało, nie wszystkie portugalskie lasy dębowe są lasami korkowymi, w których prowadzone są różnego rodzaju zabiegi gospodarcze. W trakcie podróży natknęliśmy się na położony bezpośrednio nad Oceanem Atlantyckim rezerwat Arrabida. Jego wzgórza były porośnięte innymi niż dąb korkowy gatunkami dębów, m.in. *Quercus faginea* i *Quercus coccifera* – dąb skalny, którego wysokość rzadko przekracza 1 m. W rezerwacie tym nie znaleźliśmy śladów, które mogłyby świadczyć o prowadzonych tam zabiegach z zakresu ochrony czynnej. Poza tym w Portugalii występują lasy sosnowe (31% wszystkich lasów), na które składają się głównie dwa gatunki sosen – sosna nadmorska (*Pinus pinaster*) oraz sosna pinia (*Pinus pinea*). Lasy te są w przeważającej części sadzone i wykorzystywane głównie jako źródło surowca drzewnego. Ponadto nasiona sosny piniowej są jadalne i zbierane na dużą skalę, jednak nie są tak ważnym składnikiem lokalnej kuchni jak np. we Włoszech.

Obcy konkurent

Coraz większy udział w całej powierzchni lasów Portugalii mają plantacje eukaliptusa, który jest przetwarzany na masę papierową. Eukaliptusy nie są gatunkami rodzimymi – pochodzą z Australii, a w Portugalii stały się gatunkami inwazyjnymi. Drzewa te rosną niezwykle szybko, co stanowi wielką korzyść dla farmerów. Portugalia jest największym w Europie i piątym na świecie producentem miazgi drzewnej (tzw. ścieru) – głównego półproduktu do produkcji papieru. Takie plantacje cechują się jednak niską bioróżnorodnością, co mogliśmy obserwować podczas naszej wycieczki. Drzewa rosną tak gęsto i mają tak zwarte korony, że pod nimi nie ma właściwie miejsca dla innych gatunków roślin. Niestety udział plantacji eukaliptusa w całości powierzchni lasów Portugalii stale rośnie, głównie kosztem plantacji drzew korkowych.

Kiedy rozmawia się z Portugalczykami o lasach, prawie natychmiast pojawia się temat, który wszystkich interesuje najbardziej – wielkie pożary lasów, będące niemal plagą w ostatnich latach. Ogromne pożary nawiedziły północną i środkową część kraju w lecie 2012 r., zaledwie kilka miesięcy po naszej wizycie. Szczególnie duże straty poniósł największy i najcenniejszy park narodowy Portugalii Peneda-Gerês, gdzie 26% powierzchni objętych najwyższą formą ochrony zostało zniszczonych. Przyczyn nagłego wzrostu częstości pożarów podaje się wiele. Na pewno ma znaczenie wpływ globalnych zmian klimatycznych, które doprowadziły do wyższych niż zwykle średnich temperatur letnich i mniejszych opadów. Ponadto wiele pożarów było spowodowanych podpaleniami. Niemniej jednak większość ekspertów zgadza się co do tego, że głównych przyczyn kryzysu należy upatrywać w braku spójnej polityki zarządzania lasami.

W Portugalii jedynie 2% lasów należy do państwa, podczas gdy aż 86% lasów jest prywatna. Pozostałych kilka procent należy do społeczności lokalnych. Większość lasów prywatnych należy do małych posiadaczy ziemskich, którym nie opłaca się czyszczenie lasów z chrustu, ponieważ wykorzystują je głównie na potrzeby wypasu zwierząt. Do braku odpowiedniej higieny lasu związanej z rozproszaniem właścicieli dochodzi kwestia jakości drzewostanów. Coraz mniej jest lasów korkowych, które w naturalny sposób są chronione przed pożarami. Kora dębu korkowego jest

naturalną obroną tego gatunku przed pożarem - nawet po przejściu pożaru wierzchołkowego drzewa odbijają już rok po zaburzeniu. Zwiększa się natomiast udział lasów eukaliptusowych, które palą się łatwo - eukaliptusy potrafią bardzo szybko rosnąć, więc po przejściu pożaru wyrasta błyskawicznie na użyźnionej glebie nowe pokolenie drzew.

To, co jest korzystne dla pojedynczego gatunku, przystosowanego do środowiska Australii, ma jednocześnie zgubny wpływ na przyrodę i ekonomię ich nowego kraju. W gęsto zaludnionym kraju, jakim jest Portugalia, pożary lasów na tak wielką skalę, stanowią niebezpieczeństwo dla ludzi, przyczyniają się do istotnego spadku produktywności przemysłu drzewnego, niszczą cenne przyrodniczo obszary i istotnie zmniejszają zdolność terenów leśnych do absorpcji CO₂. Portugalia zajmuje obecnie niechlubne pierwsze miejsce pod względem powierzchni lasów niszczonej rokrocznie przez pożary. Według danych Komisji Europejskiej, jeśli nic się nie zmieni w gospodarce leśnej Portugalii ten stan utrzyma się jeszcze przez kilkadziesiąt lat (projekt Peseta II).

Nie wydaje się wcale, by stan lasów w Portugalii miał się zmieniać na lepsze. W kraju dotkniętym kryzysem coraz więcej powierzchni lasów korkowych zamienianych jest na dające szybki zysk plantacje eukaliptusów. Rządowe plany stworzenia spójnej państwowej polityki zarządzania lasami prywatnymi istnieją na razie jedynie na papierze. Organizacje ekologiczne, takie jak „Quercus ANCN”, biją na alarm - jeśli obecny trend się utrzyma, Portugalia wkrótce przekroczy dopuszczalne przez Protokół z Kioto limity emisji CO₂.

Piękne gospodarstwo w Avis - wizytówka *montado* w Portugalii - nadal będzie tłumnie odwiedzane przez wycieczki ekologów, ale co się stanie z lasami korkowymi wielu mniejszych i mniej zaradnych drobnych farmerów? Czas pokaże.

Grzegorz Świerżewski, Adam Bohdan

Grzegorz Świerżewski - absolwent biologii na Uniwersytecie Warszawskim, specjalizuje się w ekologii zwierząt, pisał pracę na temat pajaków Doliny Biebrzy, uczestnik projektu badawczego na Madagaskarze, zaangażowany w inwentaryzację cennych gatunków Puszczy Białowieskiej. Zajmuje się również edukacją przyrodniczą uczniów warszawskiego liceum społecznego na obszarze Puszczy Knyszyńskiej.

Bibliografia:

- Fos, S. and P. Clerc. 2000. *The lichen genus Usnea on Quercus suber in Iberian cork - oak forest*. Lichenologist 32: 67-88.
- JRC PESETA II project (Projection of Economic impacts of climate change in Sectors of the European Union based on bottom-up Analysis): Forest Fires html: peseta.jrc.ec.europa.eu/forest_fires.html; Komisja Europejska 29/04/2013
- Mario de Queiroz. Inter Press Service May 21, 2013. *Portugal's Forests Losing Ability to Capture Carbon* html: ipsnews.net/2010/08/portugals-forests-losing-ability-to-capture-carbon
- Vera Serrão. World Forest Institute Fellowship 2010. *Forest Fires in Portugal: Post-fire Management Lessons from the Pacific Northwest* html: wfi.worldforestry.org/media/posters/VeraSerrao_poster.pdf
- YPEF „Organization of Forestry - Portugal” html: ypef.eu/organization_p_forestry.pt

Projekt - *Biodiversity Crisis and Forest - opportunities for Environmental Education - Kryzys bioróżnorodności i lasy - szansa na edukację środowiskową* realizowany jest w ramach programu

Unii Europejskiej Grundtvig - *Uczenie się przez całe życie* Projekty Partnerskie Grundtviga. Celami projektu są: nieformalna edukacja w zakresie bioróżnorodności i ochrony lasów w Europie oraz wymiana doświadczeń w zakresie edukacji przyrodniczej prowadzonej przez uczestników projektu. Projekt (podobnie jak inne projekty partnerskie) jest realizowany poprzez spotkania i wizyty studyjne w krajach organizacji partnerskich. Czas trwania projektu: lipiec 2011 - lipiec 2013. Oprócz Stowarzyszenia Pracownia na rzecz Wszystkich Istot Oddział Podlaski uczestnikami projektu są następujące organizacje zajmujące się ochroną lasów w Europie: Pro REGENWALD - Niemcy, WOLF Forest Protection Movement - Słowacja, Hnutí DUHA - Czechy, Swedish Society for Nature Conservation - Szwecja, QUERCUS ANCN - Portugalia. Na łamach Miesięcznika Dzikie Życie postaramy się przybliżyć rezultaty projektu, relacje z poszczególnych spotkań oraz wywiady z osobami zajmującymi się badaniami i ochroną europejskich lasów.

Ten projekt został zrealizowany przy wsparciu finansowym Komisji Europejskiej. Projekt lub publikacja odzwierciedlają jedynie stanowisko ich autora i KE nie ponosi odpowiedzialności za umieszczoną w nich zawartość merytoryczną.